

MUKADDİME

Osmanlı Tercümesi

1. Cilt

İBN HALDUN

Mütercim
Pirizâde Mehmed Sâhib

Hazırlayanlar
Yavuz Yıldırım
Sami Erdem
Halit Özkan
M. Cüneyt Kaya

KLASİK

KLASİK

49. Kitap

KLASİK KİTAPLAR 1

MUKADDİME

Osmanlı Tercümesi

İbn Haldun

Cilt 1

Mütercim

Pirizâde Mehmed Sâhib

Hazırlayanlar

Yavuz Yıldırım

Sami Erdem

Halit Özkan

M. Cüneyt Kaya

ISBN 978-975-8740-61-1 Tk. No

ISBN 978-975-8740-62-8 Cilt No

Birinci Basım Aralık 2008

Yayın Hazırlık ve Dizin Mustafa Demiray

Tasarım/Kapak Salih Pulcu

Baskı Cilt Gezen Tanıtım

Yeşilce Mah. Ulubaş Cad. No: 54 Kagıthane İstanbul

KLASİK

Vefa Cad. No: 56 34134 Vefa İstanbul

Tel 0212 520 66 41 Faks 0212 520 74 00

klasik@klasikyayinlari.com

www.klasikyayinlari.com

TAKDİM

İslam medeniyetinin çağları aşan ve çığır açıcı nitelikteki büyük eserleri arasında İbn Haldun'un *Mukaddime* olarak bilinen eseri, ilgili olduğu disiplinlerin zenginliği ve ele aldığı konulara getirdiği yeni yaklaşım biçimleri açısından şüphesiz çok önemli bir yere sahiptir. İbn Haldun'un tarih ve topluma ilişkin ortaya koyduğu bu kapsamlı açıklama gayretinin Osmanlı muhitinde erken bir dönemde yankı bulduğu bilinen bir husustur. Bu çerçevede *Mukaddime*'nin 18. yüzyıl başlarında bir Osmanlı şeyhülislamı olan Pîrîzâde tarafından başlanan tercümesi, 19. yüzyılın ikinci yarısında Ahmet Cevdet Paşa'nın mahir kalemıyla tamamlanmış ve İstanbul ve Bulak'ta kısa aralıklarla neşredilmiştir.

Pîrîzâde ve Cevdet Paşa'nın birbirini tamamlayan *Mukaddime* çevirileri, klasiklerin zaman ve mekanı aşan kalıcı etkilerinin bir örneği olduğu kadar, klasik bir eserin farklı zaman ve coğrafyalarda, farklı kültür ve gelenekler bakımından nasıl algılanıp yeniden yorumlandığı konusunda da çok öğretici bir örneğe sahip bulunuyor.

Bu çeviri, Osmanlı muhitinin İbn Haldun'u anlama ve yorumlama biçimi konusunda farklı iki yüzyıla ait önemli ipuçları vermektedir. Pîrîzâde ve Cevdet Paşa'nın tercümede tercih ettikleri üslup ve tercüme ettikleri metne yaptıkları açıklayıcı ya da tamamlayıcı ilaveler, *Mukaddime*'nin klasik bir kaynak eser haline geliş sürecinde önemli bir etkiye de sahip olmuştur.

Vefatının 600. yıldönümü sebebiyle 2006 yılında İbn Haldun'un tekrar ilim ve fikir dünyasının gündemine girmesi, bize de bu ölümsüz esere mütevazı bir katkı yapma ilhamını verdi. Toplam üç ciltlik bu kıymetli eserin yeni harflere aktarılarak günümüz araştırmacı ve okuyucularının daha rahat takip edebilecekleri bir neşri için yaptığımız çalışmalara yaklaşık beş yıl önce Medeniyet Araştırmaları Merkezi'nde başladık.

İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nden Yrd. Doç. Dr. Yavuz Yıldırım, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nden Dr. Sami Erdem, araştırmacılar Dr. Halit Özkan ve Dr. M. Cüneyt Kaya'dan oluşan heyet, bu eserin bütün hazırlık safhalarında ortak bir çalışma yürüterek, eserin mümkün olan en doğru biçimde aktarılması için büyük bir gayret ve titizlikle çalıştılar.

İslam ve Osmanlı tarihi alanlarında metin tecrübesine sahip ve lisansüstü çalışmalarını yürütmekte olan bir grup araştırmacı, eserin ilk okumasını yaparak dizgisini gerçekleştirdiler. Bu vesileyle, elinizdeki metnin satırlara dökülmesinde önemli katkı sahibi olan Yunus Uğur, A. Taha İmamoğlu, Yasemin Erdinç Çiçek, Dr. M. Cüneyt Kaya, Zeynep Süslü Berktaş, Dr. Halit Özkan, Ar. Gör. Osman Sacid Arı, Özgür Kavak, Nurhayat Haral Yalçı, İsmail Cebeci, Dr. Mustafa Demiray, Abdullah Özer ve Abdullah Yormaz'a, böylesine büyük bir yükü omuzlamakta verdikleri maddi ve manevi destek için müteşekkirimiz.

İstanbul baskısı esas alınarak yapılan bu ilk okumalar, Dr. Yavuz Yıldırım'la birebir mukabele edilerek ilk tashihleri yapıldı. Daha sonra yukarıda isimleri belirtilen hazırlık heyeti üyeleri, yine Dr. Yavuz Yıldırım'ın danışmanlığı ile iki yılı aşkın bir zaman diliminde yaptıkları uzun toplantılarda üç ciltlik eserin tamamını İstanbul ve Bulak baskıları ile mukayese olarak birlikte mukabele ettiler. Metinde karşılaşılan okuma problemleri ve diğer sorunlar konusunda, bu heyet tarafından nihai tercihler yapılarak esere son şekli verildi.

Mukaddime tercümesinde müellif ya da mütercimler tarafından atıfta bulunulan ayet ve hadislerin ilmi usullere uygun olarak gösterilmesinde Yrd. Doç. Dr. Mehmet Özşenel, Dr. Halit Özkan ve Ar. Gör. M. Macit Karagözoğlu önemli katkılarda bulundular. Metin tamamlandıktan sonra Harun Yılmaz tarafından yapılan ilk tashih okumasını takiben Dr. Yavuz Yıldırım imla birliğini sağlamak ve orijinal metinde bulunmayan ya da eksik olan paragraflandırmayı yapmak üzere metni baştan sona okuyarak gerekli kontrolleri yaptı. Bu çerçevede problemleri olan yer ve şahıs isimlerini, mevcut *Mukaddime* neşir ve tercümeleleri yanında ilgili coğrafya ve tabakat kitaplarından tespit ederek mümkün olan en doğru bilgilerin metinde yer almasını sağladı.

Dr. M. Cüneyt Kaya, *Mukaddime*'de yer alan Arapça ibarelerin metinlerini büyük bir dikkatle dizerek metinde ilgili yerlere yerleştirilmesi konusunda defalarca tekrar pahasına sabır ve dikkatle çalıştı. Ayrıca eserin bütün hazırlık süreci boyunca ve özellikle mizanpaj aşamasında ortaya çıkan aksaklıkları büyük bir özveriyle çözmeye çalışan Kaya, metnin son halini almasındaki en büyük pay sahiplerinden birisi olarak anılmayı hak ediyor.

Metnin son tashih okuması ve yeknesak olmayan üslubu gereği bir hayli zorluklar içeren dizin hazırlama işini, Klasik Yayınları editörlerinden Dr. Mustafa Demiray büyük bir dikkat ve özveriyle gerçekleştirdi. *Mukaddime*'ye yapılan Osmanlı katkısının anlaşılmasında büyük yarar sağlayacağını düşündüğümüz bu çalışma için kendisine teşekkür borçluyuz.

Eserin yayına hazırlanmasında emeği geçen Hayat Ajans'tan Ayşenur Gönen'e ve özel tasarımlarıyla dev bir klasik eseri daha bugünle buluşturma tecrübesini bizimle paylaşan Salih Pulcu'ya minnettarız.

Son olarak böylesine hacimli bir eseri okuyucuya ulaştırma heyecanını maddi ve manevi teşvikleriyle destekleyen Bilim ve Sanat Vakfı yönetimi ile yayını üstlenen Klasik Yayınları'na teşekkür ederiz.

Uzun hazırlık sürecinde, emek verenlerin pek çok yeni şey öğrenmesine vesile olan bu tür ortak çalışmaların artarak devam etmesi en büyük temennimiz. Umarız, Osmanlı mirasının diğer klasikleri gibi bu önemli katkı da, günümüz insanının gelenekle olan bağlantısı için kayıp bir halkanın fark edilmesi anlamını taşır.

Yeni klasiklerde buluşmak ümidiyle...

Dr. Sami Erdem

Bilim ve Sanat Vakfı

Medeniyet Araştırmaları Merkezi

İÇİNDEKİLER

GİRİŞ: MUKADDİME'NİN OSMANLI TERCÜMESİ	XV
I. İbn Haldun ve <i>Mukaddime</i>	XV
II. Osmanlı Döneminde <i>Mukaddime</i> Tercümesi	XXI
NEŞİR NOTLARI	XXXVII
TÜRKÇE HADİSLER	XXXIX
ARAPÇA HADİSLER	XLIII
HADİS TAHRİCİNDE BAŞVURULAN KAYNAKLAR	XLV

Terceme-i Hâl-i Müellif-i Kitâb 5

TERCEME-İ MUKADDİME-İ İBN HALDÛN 11

[Pîrizâde'nin Takdimi] 13

[Dîbâce] 16

Mukaddime

İlm-i Târîhin Fazl u Şerefi ve Mezâhib ü Mesâlikinin Tahkiki ve Müverrihînin Nakl Ettikleri Ahbârın Ba'zısında Galat u Vehimleri ve Ba'z-ı Sebepleri Beyânındadır 23

KİTÂB-I EVVEL

Umrân-ı Âlemin Hakikat ve Mâhiyeti ve Ona Ârız Olan Bedeviyet ve Hadariyyet ve Nâsın Birbirlerine Tegallüb ve Kesb ü Me'âş ve Ulûm ve Sanâyi' ve Bunların Emsâli ve Her Birinin İlel ü Esbâbı Beyânındadır 69

Fasl-ı Evvel

Ma'mûre-i Âlemde Sâkin Olan Tavâyif-i Benîâdemin Memleketlerde
ve Ülkelerde İctimâ'ları Beyânındadır ve Bu Fasılda Birkaç Mukaddime Vardır 85

Evvelki Mukaddime

Efrâd-ı Beşerin Rub'-i Meskûnda İctimâ' Üzre Sükûn u İkâmetleri
Zarûrî Olmak Beyânındadır 87

İkinci Mukaddime

Vech-i Arzın Ma'mûr Olan Mahalleri ve Onda Mevcûd Olan Deryâların
ve Nehirlerin ve İklimlerin Ba'zıları Beyânındadır 92

Kitâb-ı Evvelin Fasl-ı Evvelinin İkinci Mukaddimesinin Tekmilesi

Vasat-ı Arzda Farz Olunan Hatt-ı İstivânın Taraf-ı Şimâlsinde Yani Sol Cânibinde
Vâki' Arâzînin İmâreti Hatt-ı İstivânın Cenûbunda Yani Sağ Tarafında Bulunan
Arâzîden Ekser Olduğu Beyânındadır 104

[İklim-i Evvel] 119

İklim-i Sâni 123

İklim-i Sâlis 126

İklim-i Râbi' 134

İklim-i Hâmis 142

İklim-i Sâdis 149

İklim-i Sâbi' 153

Mukaddime-i Sâlise İşbu Kitâb-ı Evvelin Evvelki Faslının Üçüncü Mukaddimesi

Bundan Akdem İkinci Mukaddimede Zikr Olunan Ekâlim-i Seb'adan
Harâret ve Bürûdette Mu'tedil Olan İklimler İle İ'tidâlden Hâriç Olan
İklimlerin Ahvâli ve Bunlarda Sâkin Olan Nev'-i Beşerin Elvânında
Havânın Te'sîri ve Benîâdemin Sâir Ahvâl-i Kesîresi Beyânındadır 156

Mukaddime-i Râbi'a Dördüncü Mukaddime

Ekâlim-i Seb'anın Havâsinin Ebdân ü Ecsâdda ve Ona Tâbi' Olan Elvân ü
A'râzda Te'sîri Olduğu Gibi Bu İklimlerin Ahâlsinin Huluk u Sîret
ve Meşreb ü Tabî'atlarında Dahî Te'sîri Olduğu Beyânındadır 163

Mukaddime-i Hâmise Beşinci Mukaddime

Ma'mûre-i Rub'-i Meskûnda Hisb u Rehâ ve Kaht u Galâ İle Muhtelif
Olan Bilâd İle Killet-i Ekl ve Kesret-i Gidânın Tavâyif-i Benîâdemin
Ebdân u Ahlâklarında Te'sîri Beyânındadır 166

Mukaddime-i Sâdis Kitâb-ı Evvelin Evvelki Faslının Altıncı Mukaddimesi

Gaybdan Haber Verip Fıtrat ve Hilkat İle Ya Riyâzet İle Mugayyebâta
Vukûf u İttilâ' Edenlerin Esnâfı Beyânındadır. Ve Dahî Bu Fasılda
Vahy-i İlâhî İle Rû'yâ Ahvâli Beyân Olunur 172

Fasıl 202

Fasıl 203

Mukaddime 204

Fasıl 214

El-Faslû's-Sânî Mine'l-Kitâbi'l-Evvel Fi'l-Umrâni'l-Bedevî

Kitâb-ı Evvelin İkinci Faslı

Sükkân-ı Beriyye ve Kabâil-i Vahşiyenin
Ahvâl u Âsâr ve Evzâ' u Etvârı Beyânını Mutazammın Olup
Bu Fasl Dahî Fusûl-i Kesîre ve Usûl-i Adîdeyi Muhtevî ve Her Biri
Tavâyif-i Mezbûrenin Ahvâl-i Mahsûsından Bir Emrin Beyânını Hâvîdir 233

Fasl-ı Evvel 235

Fasl-ı Sâni Fasl-ı Sâninin İkinci Faslı

Sükkân-ı Beriyye ve Ehl-i Bâdiyeden Kabâil-i Arab'ın
Evzâ' u Etvârı ve Ahvâl ü Âsârı Emr-i Tabî'î Olduğu Beyânındadır 237

Fasl-ı Sâlis

Bu Fasl, Bedeviyet Hadariyyetten Akdem ve Esbak Olup
Bâdiye, Umrân-ı Hadarînin Aslı u Mededi Olduğun Beyân Eder 239

Fasl-ı Râbi' Kitâb-ı Evvelin İkinci Faslının Dördüncü Faslı

Ehl-i Bâdiye, Sükkân-ı Emsârdan Hayr u Salâh Tahsiline
Akreb ü Evlâ Oldukları Beyânını Mutazammındır 241

Fasl-ı Hâmis Kitâb-ı Evvelin Fasl-ı Sânisinin Beşinci Faslında

Ehl-i Bâdiyenin Kuvvet ü Şecâ'atta Hadarîlere Galebesi Beyân Olunur 246

Fasl-ı Sâdis Kitâb-ı Evvelin İkinci Faslının Altıncı Faslı

Hadarî ve Beledîlerin Zabt u Siyâset-i Hükâm u Vülât İle
Mağlûb u Makhûr Olmaları Kuvvet ü Şecâ'atlarının Zevâlini
ve Cübün ü Hirâs İle İttisâflarını Mûcib u Muktezî Olduğu Beyânındadır 248

Fasl-ı Sâbi' Kitâb-ı Evvelin İkinci Faslının Yedinci Faslı

Bâdiyede Süknâ ve İkâmet, İttihâd-ı Neseb ü Haseb İle Birbirlerine
Avn ü Nusrete Tekeffül ü Ta'ahhüd Eden Ehl-i Asabiyyet ve Kabâile
Mahsûs Olduğu Beyânındadır 252

Fasl-ı Sâmin Kitâb-ı Evvelin İkinci Faslının Sekizinci Faslı

Tavâyif-i Beşerin Te'âvün ü Tenâsura Medâr Olan Şevket ü Kuvvet
İle Galebe ve Zuhûrları Aslı Nesebde İştirâk ü İttihâda Mahsûr Olup
Yâhud Karâbet-i Nesebiyye Makâmına Kâim Esbâbdan Bir Sebebe
Mevkûf Olduğu Beyânındadır 255

Fasl-ı Tâsi' Kitâb-ı Evvelin İkinci Faslının Dokuzuncu Faslı

Tavâyif-i Ümem Beyninde Hıfz-ı Neseb, Bilâd-ı Ma'mûreden Ba'îd
Deşt ü Beriyyede Sâkin Kabâil-i Arab İle Sâir Bedevîlere
Mahsûs u Mahsûr Olduğu Beyânındadır 257

Fasl-ı Âşir Kitâb-ı Evvelin İkinci Faslının Onuncu Faslı

İhtilât-ı Ecânib ü Ebâ'id İle Ensâbın Zabt u Nizâmı
Ne Vechile Muhtell Olduğu Beyânındadır 259

Fasl-ı Hâdî Aşer Kitâb-ı Evvelin İkinci Faslının On Birinci Faslı

Kuvvet ü Savlet Sâhibi Kavm ü Kabîle Üzerine Riyâset,
Silsile-i Neseblerine Dâhil Olan Ricâle Mahsûs Olup
Bîgâneye Tefvîz ü Taklîd Olunmadığı Beyânındadır 261

Fasl-ı Sâni Aşer Kitâb-ı Evvelin İkinci Faslının On İkinci Faslı

Şeref-i Haseb Hakîkatte Ehl-i Ensâb-ı Celîleden Kuvvet-i Kâhire
ve Satvet-i Bâhire İle Mevsûf Olan Hânedânlara Mahsûs Olup Bunların
Gayriya Hasîb İtlâkı Teşbîh ü Mecâz Tarîkiyle Olduğu Zikr Olunur 264

Fasl-ı Sâlis Aşer Kitâb-ı Evvelin İkinci Faslının On Üçüncü Faslı

Hanedân-ı Mülk ü Saltanata ve Ashâb-ı Yüsr ü Gınâya Mensûb Olan
Abîd ü Ahrâr ve Hüddâm ü Etbâ'ın İzzet ü Şerefleri,
Mahdûm u Mevlâlarına İntisâb ü İntimâlarına Tâbi' Olup Kendilerin
Nesl ü Nesepleri Bu Bâbda Mer'î ve Mu'teber Olmadığı Beyânındadır 267

Fasl-ı Râbi' Aşer Kitâb-ı Evvelin İkinci Faslının On Dördüncü Faslı

Ehl-i Ensâb ve Büyût-i Ahsâbdan Bir Sülâle-i Celîlenin Âbâ vü Ecdâdının
Siyer-i Hasene ve Sîfât-ı Müstahsene İle Ale't-Tevâlî Zikr u İştihârî Dört Batna
Bâliğ Oldukda Nihâyet Bulduğu Beyânındadır 269

Fasl-ı Hâmis Aşer Kitâb-ı Evvelin Fusûlünden On Beşinci Faslı

Ehl-i Bâdiye, Kahr u Tegallübde Sâir-i Nâsa Gâlib Oldukları Beyânındadır 273

Fasl-ı Sâdis Aşer Kitâb-ı Evvelin Fasl-ı Sânisinin On Altıncı Faslı

Asabe-i Nesebiyye ve Sebebiyye, Kuvvet ü Satvette Terakkî Ederek
Mülk ü Saltanata Mûntehî Olduğu Beyânındadır 275

Fasl-ı Sâbi' Aşer Kitâb-ı Evvelin İkinci Faslının On Yedinci Faslı

Kabâil ü Aşâyirin Tereffüh ü Tena'uma Meyl ü Rağbetleri
Rûtbe-i Refî'a-i Mülk ü Devlete İ'tilâlarına Mâni' Olduğu Beyânındadır 277

Fasl-ı Sâmin Aşer Fasl-ı Sânisinin On Sekizinci Faslı

Asabiyyet ü Satvet Ashâbı Olan Kabâilin Taht-ı İtâ'at-i Hükkâma
Duhûl u İnkıyâdları Taleb-i Mülk ü Saltanat İle Zuhûrlarına
Mâni'-i Kavî Olduğu Beyânındadır 278

Fasl-ı Tâsi' Aşer

Kabâil ü Aşâyire Bâc ü Harâc Makûlesi Tekâlif-i Şâkka Vaz'ı,
Mezellel ü Hakâretlerini Mûcib Olduğu Beyânındadır 280

Fasl-ı İşrîn Kitâb-ı Evvelin Fasl-ı Sânisinin Yirminci Faslı

Mehâsin-i Ahlâk ve Hîsâl-i Hamîdeye İ'tinâ vü İ'tibâr, Devlet ü Saltanat
Alâyiminden Olup Ahlâk-ı Rezîleye İ'tiyâd u Rağbet Zevâl-i Mülke
Alâmet Olduğu Beyânındadır 282

Fasl-ı Hâdî ve İşrîn Kitâb-ı Evvelin Fasl-ı Sânisinin Yirmi Birinci Faslı

Deşt ü Beriyyede Hayme vü Hargâh İle Geşt ü Güzâr Eden Kabâil ü Aşâyirin
Dâire-i Mülk ü Devletleri Sâirlerinden Evsa' Olduğu Beyânındadır 286

Fasl-ı Sâni ve İşrîn Kitâb-ı Evvelin Fasl-ı Sânisinin Yirmi İkinci Faslı
Mülk-i Devlet Sülâle-i Vâhideye Mensûb Bir Hânedândan Zâil Oldukda,
Mâdâm ki Satvet-i Asabiyyetleri Bâki Ola, Yine Ol Silsilenin Ekârib ü
Hişânından Âhar Hânedâna Avd Etmek Mukarrer Olduğu Beyânındadır 288

Fasl-ı Sâlis ve İşrîn Kitâb-ı Evvelin Fasl-ı Sânisinin Bu Faslında
Mağlûb Gâlibe, Tâbi' Metbû'a Ziy ü Kıyâfette ve Sâir Evzâ' u Etvârda
İktidâ vü İttibâ'a Mâil Olduğu Beyân Olunur 291

Fasıl Kitâb-ı Evvelin Fasl-ı Sânisinin Bu Faslı
Tavâyif-i Ümem-i Âlemden Bir Tâife, Âharın Ser-Pençe-i Kahr u Galebesiyle
Zebûn u Mağlûb Olup Zimâm-ı Tasarrufu Dest-i İhtiyârından Sâkit Oldukda,
Ol Tâifenin Nesl ü A'kâbı Müddet-i Kalîlede Münkariz Olduğu Beyânındadır 292

Fasıl Kitâb-ı Evvelin Fasl-ı Sânisinin Bu Faslı
Tâife-i Arab'ın Nehb ü Gâret İle Tegallûb ü İstîlâları Düz Sahrâlarda
Vâki' Mahallere Mahsûs Olup Cibâl-i Âliye ve Mevâzi'-ı Sa'bede Vâki'
Kilâ' u Bilâda Tasallut u İstîlâyâ Kudretleri Kâsır Olduğu Beyânındadır 294

Fasıl Kitâb-ı Evvelin Fasl-ı Sânisinin Bu Faslı
Tâife-i Arab'ın Müstevfî Oldukları Bilâd ü Diyâr,
Ezmine-i Kalîlede Harâba Müşrif Olduğu Beyânındadır 295

Fasıl Kitâb-ı Evvelin Fasl-ı Sâni Fusülünden Bu Faslı
Arab Tâifesi İçin Mülk ü Saltanat ve Âyîn-i Nizâm-ı Siyâset Husulü
Ya Enbiyâdan Bir Nebiyy-i Azimü'ş-Şânın Dîn ü Milletine İnkıyâd
Ya Bir Veliyy-i Bâhiru'l-Kerâmenin Velâyetine Hüsn-i İ'tikâda Mevkûf Olup
Tarîk-ı Âhar İle Mülk ü Devletlerinin Nizâmı Müyesser Olmadığı Beyânındadır 298

Fasıl Kitâb-ı Evvelin Fasl-ı Sânisinin Bu Faslı
Tâife-i Arab'ın Siyâset-i Mülk ü Devlete Adem-i İ'tibâr İle
Tedbîr-i Umûr-ı Memlekette Himmetleri Kâsır Olduğu Beyânındadır 299

Fasıl Kitâb-ı Evvelin Fasl-ı Sânisinin Bu Faslı
Beriyeye vü Bâdiyede Sâkin Olan Tavâyif ü Kabâilin
Ehl-i Emsâra Eşedd-i İhtiyâc İle Muhtâc Oldukları Beyânındadır 301

EI-Faslü's-Sâlis Mine'l-Kitâbi'l-Evvel

Kitâb-ı Evvelin Üçüncü Faslı

Mülk ü Hilâfet ve Devlet ü Saltanat İle Merâtib-i Sultâniyye
ve Menâsıb-ı Dîvâniyye ve Onlara Mûte'allık Ahvâl-i Sâire Beyânındadır.
Bu Fasl Dahî Fusül-i Adîdeyi Hâvî ve Ebvâb-ı Mûte'addideyi Muhtevîdir 303

Fasıl Kitâb-ı Evvelin Üçüncü Faslının Evvelki Faslı
Memâlik-i Rub'-i Meskûnda Kâim Olan Devlet ü Saltanatların İbtidâ Zuhûru,
Asabiyyet ü Kuvvet Ashâbi Kabâilin İ'ânetlerine Mevkûf Olduğu Beyânındadır 305

Fasıl Kitâb-ı Evvelin Üçüncü Fasılının İkinci Faslı

Bir Devlet ü Saltanatın Münâzi' u Müzâhimi Def' Olup Nisâbında Karâr
ve Merkezinde İstikrâr Ettikten Sonra Evliyâ-yı Devlet Kavm ü Kabîlesiyle
İmdâd ü İ'ânetten Müstağnî Olduğun Beyân Eder 306

Fasıl Fasl-ı Sâlisin Üçüncü Faslı

Kâh Olur ki Bir Devletin İbtidâ-yı Zuhûrunda Etrâf-ı Ba'ideden
Bir Sâhib-i Zuhûra İ'ânet Kasdıyla Ricâl Cem' Olup Kendi Kavm ü Kabîleleri
Asabiyetinden Müstağnî Olduğun Beyân Eder 309

Fasıl Fasl-ı Sâlisin Dördüncü Faslı

Kahr u Galebe İle Etrâfa İstîlâ Eden Düvel-i Azimenin Aslı,
Edyândan Bir Dîn Da'vâsıyla Ya Mezheb-i Hak İddi'âsıyla
Zuhûr u Hurûca Mebnî Olduğu Beyânındadır 311

Fasıl Fasl-ı Sâlisin Beşinci Faslı

Da'vâ-yı Dîn ü Millet İle Zuhûr Eden Mülk ü Devlet, Satvet ü Şevkette
ve Vüs'at-i Memlekette Sâir Devletlere Gâlib Olduğu Beyânındadır 312

Fasıl Fasl-ı Sâlisin Altıncı Faslı

Dîn ü Mezheb Da'vâsı Dahî Hasbe'l-Âdeti'l-İlâhiyye Şevket ü Satvet
Ashâbı Ricâlin İ'ânetlerine Mevkûf Olduğu Beyânındadır 314

Fasıl Kitâb-ı Evvelin Fasl-ı Sâlisinin Yedinci Faslı

Her Devlet ü Saltanatın Kuvvet ü Mikneti İ'tibâriyle Memâlik ü Diyârdan
Bir Hisse-i Mu'ayyenesi Olup Ondan Ziyâde Mahalle Tecâvüz Olunduğu
Sûrette Hıfz u Himâye Mümkün Olmadığı Beyânındadır 319

Fasıl Fasl-ı Sâlisin Sekizinci Faslı

İmtidâd-ı Vakt-i Devlet ve İttisâ'-ı Dâire-i Memleket İle İrtifâ'-ı Şân-ı Saltanat
Ol Mülk ü Devletin Mebânî-i İzz ü Şânını Temhîde Sâ'î Olan
Ricâlin Killet ü Kesretleri İ'tibârına Mebnî Olduğu Beyânındadır 321

Fasıl Fasl-ı Sâlisin Dokuzuncu Faslı

Asabiyet Ashâbı Kabâil ü Aşâyir Kesir Olan Mahallerde
Bünyân-ı Devletin Sebât ü İstihkâmı Kalîl Olduğu Beyânındadır 323

Fasıl Fasl-ı Sâlisin Onuncu Faslı

Tabî'at-ı Mülk ü Devlet, Merkezinde Karâr Ettikten Sonra
İnfirâd ü İstiklâli Mûcib Olup Sürûr u Hubûr ve Râhat u Huzûra
Meyl ü Rağbeti Muktezî Olduğun Beyân Eder 326

Fasıl Fasl-ı Sâlisin On Birinci Faslı

Ol Mülk ü Devlette ki Mecd ü Şerefte İstiklâl ve Ni'met ü Râhata İştigâl
Müstahkem Olup Âftâb-ı İzz ü Şânı Gâyet-i İrtifâ'a Vâsıl Ola, Kevkeb-i
Baht-ı Devlet Evc-i İkbâlden Hazîz-i Zevâle Mâil Olduğu Beyânındadır 329

Fasıl Fasl-ı Sâlisin On İkinci Faslı

Mülk ü Devletin İmtidâd ü Bekâda Eşhâs-ı Benîâdem Gibi
Ömr-i Tabî'isi Olduğu Beyânındadır 332

Fasıl Fasl-ı Sâlisin Fusûlünden On Üçüncü Faslı

Rütbe-i Refî'a-yı Mülk ü Devlete Nâil Olan Ricâl, İbtidâ-yı Zuhûrlarında
Bedevîlere Mahsûs Olan Zarûret ü Kanâ'at Tavrında Olup Ba'dehû
Tavr-ı Bedâvetten Tavr-ı Hadârete İntikâl ve Beledî ve Hadarîler Gibi
Zib ü Zinete ve İzz ü Haşmete İştigâlleri Beyânındadır 336

Fasıl Üçüncü Faslın On Dördüncü Faslı

Evâil-i Zuhûr-ı Devlette Vüs'at-i Nî'met ve Husûl-i Râhat,
Mülk ü Devlete Ziyâde Kuvvet İrâs Eylediği Beyânındadır 341

Fasıl Kitâb-ı Evvelin Fusûlünden Üçüncü Faslın On Beşinci Faslı

İnkilâb-ı Edvâr İle Etvâr-ı Devlet Muhtelif Olup ve Her Tavırda Ehl-i Devletin
Ahvâli Dahî Muhtelif Olduğu Beyânındadır 343

Fasıl Kitâb-ı Evvelin Üçüncü Faslının On Altıncı Faslı

Devlet ü Saltanatların Sahîfe-i Âlemde Dâir u Bâkî Olan Âsârı, Aslında
Kuvvet ü Kudretleri Nisbeti Üzre Vâkî' Olduğu Beyânındadır 346

Fasıl Fusûl-i Kitâbdan Fasl-ı Sâlisin On Yedinci Faslı

Mülûk ü Selâtin İbtidâ-yı Zuhûrlarında Karâbet-i Neseb Ya Bir Gayrı Sebeb İle
Kadîmden Kendilere Mensûb u Mütehasıs Olan Kavm u Kabîlelerini
Ba'de Zamân Dâire-i Kurb u İhtisâslarından Tard u İb'âd Kasdıyla
Ecnebî Asker Tertîbine Mübâşeret Ettikleri Beyânındadır 356

Fasıl Fusûl-i Kitâbdan Fasl-ı Sâlisin On Sekizinci Faslı

Mülûk ü Selâtinin Ekârib ü Hîşânı Zümresinden Olmayıp
Dâirelerine Müntesib Olan A'vân ü Ensâr ve Hüddâm u Etbâ'ın
Devlette Hâl ü Şânları Beyân Olunur 358

Fasıl Fusûl-i Kitâbdan Fasl-ı Sâlisin On Dokuzuncu Faslı

Vakt-i Za'fda Mülk ü Devlete Tegallüb ü Tasallut Edip Mülûk ü Selâtini
Tenfiz-i Ahkâmdan Men' u Hacr, ve Fetk u Ratk-ı Mesâlih-i Devleti
Kendilerine Kasr Eden Mütegalibe Beyânındadır 361

Fasıl Fusûl-i Kitâbdan Fasl-ı Sâlisin Yirminci Faslı

Mütegalibe-i Devlet Mülûk ü Selâtine ve Ehl-i Beyt-i Saltanata
Mahsûs Olan Elkâb ü Şi'ârda Müşâreket Etmedikleri Beyânındadır 363

Fasıl Fusûl-i Kitâbdan Fasl-ı Sâlisin Yirmi Birinci Faslı

Mülk ü Saltanatın Hakikat ü Mâhiyyeti ve Esnâf u Aksâmı Beyânındadır 365

Fasıl Fusûl-i Kitâbdan Fasl-ı Sâlisin Yirmi İkinci Faslı

Mülûk ü Selâtinin Re'âyâ vü Berâyâya Unf ü Şiddet ve Batş u Hiddet
İle Mu'âmeleleri Nizâm-ı Mülk ü Devlete Halel ü Zarar İrâs Eylediği Beyânındadır 367

Fasıl Fasl-ı Sâlisin Yirmi Üçüncü Faslı

Hilâfet ü İmâmet Siğalarının Hakikat ve Ma'naları Beyânındadır 370

Fasıl Fusûl-i Kitâbdan Üçüncü Faslın Yirmi Dördüncü Faslı

Hilâfet ü İmâmetin Şurût u Ahkâmında Ehl-i Millet ve Ulemâ-yı Ümmetin
İhtilâfları Beyânındadır 373

GİRİŞ

MUKADDİME’NİN OSMANLI TERCÜMESİ

I. İbn Haldun ve *Mukaddime*

A. İbn Haldun’un Hayatı

İbn Haldun’un tam adı Ebû Zeyd Veliyyüddîn Abdurrahman b. Muhammed el-Mağribî et-Tûnisî el-İşbîlî el-Hadramî’dir. 27 Mayıs 1332/1 Ramazan 732’de Kuzey Afrika’nın Tunus şehrinde dünyaya geldi. Soyuna Yemen’in Hadramut bölgesi Araplarına dayanır. Atalarından Vâil b. Hucr, kabilesinin reisi olarak bir heyetle birlikte Medine’de Hz. Peygamber’i ziyaret etmiş ve tekrar Yemen’e dönmüştür. Vâil’in torunlarından Halid b. Osman, Endülüs’ün Müslümanlar tarafından fethinden sonra Carmona şehrine yerleşmiştir. Halid’in ismi -Endülüs’te adet olduğu üzere saygı ifadesi olarak- “Haldûn” şeklinde söylenmiş, onun soyundan gelenler Haldunoğulları adıyla tanınmıştır. Daha sonra İşbîliye (Sevilla) şehrine yerleşen aileden birçok ilim ve siyaset adamı yetişmiştir. 13. yüzyılda İşbîliye’nin Hıristiyan Kastilya krallığı tarafından işgali sebebiyle Haldunoğulları Kuzey Afrika’daki Tunus şehrine göçmüştür. İbn Haldun’un dedesi, Bicâye’de üst düzey bir siyasî makam olan hâciblik görevini üstlenmiştir. Babası ise sadece ilim ile meşgul olmuştur.

İbn Haldun ilk eğitimini babasından aldı, Kuzey Afrikalı birçok alimden ders okudu. Kur’an-ı Kerîm’i ezberledikten sonra kıraat, Arap dili ve edebiyatı, hadis, fıkıh, fıkıh usûlü, kelâm, mantık, felsefe ve matematik dersleri aldı. 14. yüzyıl ortalarında Batı Asya, Ortadoğu, Avrupa ve Kuzey Afrika’da yayılan veba salgını Tunus’u da etkilediğinde İbn Haldun anne ve babası ile hocalarının bir kısmını kaybetti (1348). Kısa bir zaman sonra Hafsî Devleti’nin hizmetine girerek sultanın “alâmet kâtipliği” görevine getirildi. Devlet içindeki taht kavgasının sebep olduğu iç savaştan sonra Biskera’ya kaçtı, ardından Tilimsan’a geçti. Kuzeybatı Afrika’nın en kudretli devleti olan Merînîler’in sultanı Ebû İnân’ın daveti üzerine bu devletin başkenti Fas’a gitti (1354). Sultanın ilim meclisini oluşturan âlimler arasında yer aldı. Bir yıl sonra kâtilik ve mühürdarlık görevine tayin edildi. Endülüs’ten buraya göçen âlimlerden ve Fas’taki kütüphanelerden istifade ederek bilgisini geliştirdi. Bazı siyasî faaliyetlerinden dolayı iki yıl hapsedildi. Sultan’ın ölümünden sonra serbest bırakılarak eski görevine iade edildi. Tahta çıkması için desteklediği Sultan Ebû Sâlim tarafından daha yüksek bir makam

olan sır kâtipliğine getirildi (1359). 1361'deki ayaklanma sonucu yönetim değişince 1362'de Endülüs'teki son İslâm devleti olan Benî Ahmer (Nasrîler)'in başkenti Gırnata (Granada)'ya gitti. Burada itibar gördü ve sultan tarafından Kastilya kralı Zalim Pedro'ya siyasî ilişkileri düzeltmek üzere elçi olarak gönderildi. Atalarının vatanı İşbîliye'de Pedro ile görüşen İbn Haldun, kralın İşbîliye'de kalması şartıyla atalarının buradaki eski mülklerini geri verme teklifini reddetti. Gırnata'ya döndükten sonra ailesini de yanına aldı. Ancak eski dostu vezir İbnü'l-Hatîb ile arası açıldı. Kuzey Afrika'daki Bicâye'nin Hafsî emîri Ebû Abdullah'tan gelen hâciblik teklifini kabul ederek Endülüs'ten ayrıldı (1365). Emîrden sonraki ikinci adam olarak bir yandan devleti yönetirken öte yandan hocalık ve hatiplik yaptı. Kardeşi Ebû Zekerîya da bu yönetimde vezirlik makamındaydı. Hafsî hanedanının bir başka üyesi Kostantin emîri Ebu'l-Abbas Bicâye'yi işgal edince İbn Haldun onun yönetiminde de görev aldı. Bir süre sonra Hafsî sultanının gözünden düştü ve Bicâye'den ayrıldı. Bir müddet Arap kabileleri arasında dolaştıktan sonra altı yıl -bugünkü Cezâyir'in içlerinde bulunan- Biskera şehrinde kaldı. Bu bölgede göçebe kabileleri yakından tanıma fırsatı buldu. Bundan sonra Kuzey Afrikalı yöneticiler göçebe kabilelerin desteğini sağlamak için zaman zaman İbn Haldun'dan aracı olmasını istediler. O dönemde Kuzey Afrika'daki devletlerden biri olan Abdülvâdîler'e kabilelerin desteğini sağladı. Bir süre sonra aynı hizmeti Merînî Devleti'ne de verdi. Bu arada bir süre Tilimsan yakınlarında inzivaya çekildi. Merînî başkenti Fas'a gidip bir müddet ders verdi. Fas'ta çıkan karışıklıklar sonucu Merînî yönetiminin değişmesi üzerine kendisine güvenmeyen yeni yönetim tarafından tutuklandı (1374). Aynı yıl serbest kaldıktan sonra hayatında ikinci defa Endülüs'e gitti. Ertesi yıl tekrar Kuzey Afrika'ya döndü. Abdülvâdîler'in başkenti Tilimsan'da kısa bir süre kaldıktan sonra buradan ayrıldı.

Ülkenin iç bölgelerindeki Benî Selâme Kalesi'ne yerleşerek siyasetten uzaklaşan İbn Haldun burada dört yıl kaldı. Bu süre içinde *el-İber* adlı tarih eserini yazmaya başladı. Eserin birinci bölümünü oluşturan ünlü *Mukaddime*'yi beş ayda yazdıktan sonra (1377) asıl tarih kısmına başladı. Kitabı için kaynak eserlere ihtiyaç duyduğundan Hafsî sultanından izin alarak Tunus'a gitti (1378). Bir yandan ders verirken eserini tamamladı ve sultana takdim etti.

İbn Haldun hacca gitmek için sultandan izin aldı ve 1382'de deniz yoluyla İskenderiye'ye ulaştı. Böylece İbn Haldun'un hayatında yeni bir sayfa açıldı ve ömrünün kalan yirmidört yılını Mısır'da geçirdi. Bu dönemde siyasetle uğraşmadı. Memlûk Devleti'nin başkenti Kahire'ye gitti. Ezher Camii'nde verdiği dersler büyük ilgi gördü. Sultan Berkûk ile iyi ilişkiler kurdu. Kamhiyye Medresesi müderrisliğine tayin edildi. Sultan Berkûk tarafından 1384'te Malikî başkadılığına (kâdilkudâtılık) tayin edildi ve "Veliyyüddîn" ünvanı verildi. Bu makama sonraki zamanlarda beş defa daha tayin edildi. Ailesini Tunus'tan getiren geminin İskenderiye yakınlarında batması sonucu ailesini kaybetti. Bu sırada kadılık görevinden alındı ve Zâhiriyye-Berkûkiyye Medresesi müderrisliğine tayin edildi.

1387'de hacca gittikten sonra Kahire'ye döndü ve Sergatmışiyye Medresesi müderrisliğine getirildi. Burada hadis dersleri verdi. Kısa süre sonra Sultan Baybars tarafından kurulan Baybars Hankâhı başkanlığına tayin edildi. Bir süre sonra Berkûk'un azli için verilen fetvada imzası bulunduğundan başkanlıktan azledildi. 1399'da Malikî başkadılığına getirildi.

Timur, Memlûk Devleti sınırları içindeki Suriye'ye 1401'de sefer yapınca Memlûk sultanı ordusuyla Şam şehrine gitti. Maiyetinde ulemadan bazıları ile birlikte İbn Haldun da bulunuyordu. Sultan ordusuyla beraber Kahire'ye döndü ancak İbn Haldun Şam'da kaldı. Ulema ile istişare ederek, şehri kuşatan Timur ile görüşmeye gitti ve onun yanında bir aydan fazla kaldı. Ona Kuzey Afrika hakkında bilgi verdi ve *Mukaddime*'de yazdığı bazı görüşlerinden bahsetti. Timur, İbn Haldun'un maiyetinde kalmasını istediysede İbn Haldun kitaplarını getirmek bahanesiyle Timur'un karargâhından ayrılıp Kahire'ye döndü. 1406'da vefatına kadar dört defa daha Mâlîkî başkadılığına tayin edildi. 17 Mart 1406'da Kahire'de vefat etti ve Sûfiyye Kabristanı'na defnedildi.¹

İbn Haldun Mısır'a yerleştikten sonra elde ettiği yeni bilgilerle eserini genişletmiştir. Ömrü boyunca ilmî ve siyasî faaliyetleri birlikte yürütmüşse de siyaset daha ağır basmıştır. Kuzey Afrika'nın parçalanmış siyasî yapısı ve devletler arasındaki bitmeyen mücadeleler, onun siyasî hayatındaki iniş çıkışların sebeplerindedir.

İbn Haldun'un belli başlı eserleri şunlardır:

Kitâbu'l-İber (Unvânu'l-İber): Târîhu İbn Haldun adıyla da anılır. İbn Haldun'un dünya tarihidir. *Mukaddime* bu eserin birinci bölümünü oluşturmaktadır. *Kitâbu'l-İber*'in ikinci ve üçüncü bölümlerinde ilk insandan kendi zamanına kadarki insanlık tarihini kaleme almıştır. Eserde Hz. Adem'den başlayarak İslâm öncesinde insanlığa gönderilen peygamberleri ve toplumlarını, Eski Mısır, Yunan, Roma, İran ve İslâm öncesi Arap devletlerini, Hz. Peygamber dönemini ve Hz. Peygamber'den kendi zamanına kadarki İslâm toplumlarının kurdukları devletleri ele almıştır. *Kitâbu'l-İber*'in özellikle Kuzey Afrika tarihini içeren üçüncü bölümü birinci elden çok önemli bir kaynaktır.

Kitâbu'l-İber'in *Mukaddime*'den sonraki tarih kısmı Osmanlılarda *Mukaddime* kadar ilgi çekmediği için sadece bazı kısımları Türkçeye tercüme edilmiştir. Abdülatif Subhi Paşa eserin ikinci cildinin başından İran tarihinin sonuna kadarki İslâm öncesini anlatan kısmı çevirmekle yetinmiştir.² Paşa, Mısır'da vali Mehmet Ali Paşa'nın teşvi-

¹ İbn Haldun'un hayatı hakkındaki en önemli kaynak, yazdığı hatıralardır: İbn Haldun, *et-Ta'rîf bi'bni Haldun ve Rihletuhû Garben ve Şarkan*, (nşr. Muhammed b. Tâvî et-Tancî), Kahire 1370/1951. Eser Türkçeye tercüme edilmiştir: İbn Haldun, *Bilim ile Siyaset Arasında Hatıralar*, trc. Vecdi Akyüz, Dergâh Yayınları, İstanbul 2004. İbn Haldun'un hayatı ve eserleri hakkında geniş bilgi için ayrıca bk. Süleyman Uludağ, *İbn Haldun*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 1993; Süleyman Uludağ, "İbn Haldun", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul 1999, XIX, 538-543.

² İbn Haldun, *Miftâhu'l-İber*, I-IV, trc. Abdülatif Subhi Paşa, İstanbul 1276/1859.

kiyle başladığı bu tercümeyi İstanbul'da bitirmiştir. Çevirdiği kısımlarda gerekli görüldüğü yerleri şerhlerle açıklamış, Arapçaya geçerken tahrif olan şahıs ve mekan isimlerini tercümesinde düzeltmeye çalışmıştır.³ Subhi Paşa, *Kitâbu'l-İber*'de yetersiz bulduğu Yunan-Roma ve İran tarihi ile ilgili Türkçe iki ayrı kitapçık telif etmiş ve bunlar *Tekmiletü'l-İber* adı ile yayınlanmıştır.⁴

İbn Haldun'un *Kitâbu'l-İber*'in sonunda kendi hayat hikayesini geniş bir şekilde anlattığı bölüm yukarıda belirtildiği üzere *et-Ta'rîf bi-bni Haldûn ve Rihletuhû Garben ve Şarkan* adıyla ayrıca basılmıştır.

Şifâü's-Sâil ve Tehzîbü'l-Mesâil (nşr. Muhammed M. el-Hafız, Dâru'l-Fikri'l-Muâsir, Beyrut 1996): İbn Haldun'un tasavvuf konusundaki eseridir. *Tasavvufun Mahiyeti* adıyla Türkçeye tercüme edilmiştir (trc. Süleyman Uludağ, 2. bsk. Dergâh Yay., İstanbul 1984 [1. bsk. 1977]).

B. Mukaddime

Mukaddime, İbn Haldun'un *Kitâbu'l-İber* adlı eserinin ilk bölümüdür. İbn Haldun, tarihin *Mukaddime*'de ortaya koyduğu ilkeler ışığında okunmasını istemiştir. *Mukaddime*'de tarih ve toplum hakkındaki düşüncelerini, geçmişin ve günün nasıl doğru anlaşılabilirliğini tartıştığı bir tarih metodolojisi ortaya koymuştur. *Mukaddime* bir giriş ve altı bölümden oluşmaktadır. *Mukaddime*'de ele alınan konular sırasıyla tarih bilimi, dünya coğrafyası, bedevî (şehirli olmayan) toplumlar, hadarî (şehirli/medenî) toplumlar, devletin oluşumu, geçirdiği aşamalar ve yıkılışı, şehir ve medeniyet, ekonomi, bilgi ve bilimin niteliği, İslâm ilimleri, akfî ilimler, felsefe, eğitim, dil ve edebiyattır.

İbn Haldun, *Mukaddime*'nin girişinde tarih ilmini eleştirel bir bakışla ele alarak İslâm tarihçiliğini tenkid etmiş, tarihin rivayete dayanan bir ilim olmaktan çıkarılarak akfî-felsefî bir ilim haline gelmesi gerektiğini ileri sürmüştür. Ona göre, tarihin doğru bir şekilde anlaşılabilmesi için geçmişle ilgili rivayetlerin akıl süzgecinden geçirilmesi, bunun sağlıklı bir şekilde yapılabilmesi için de insan topluluklarının tanınması, yani farklı toplum tiplerinin ve bunların dinî, siyasî, ekonomik, kültürel yapılarının iyi bilinmesi gerekir. İbn Haldun, toplumları tanımaya sağlayacak yeni bilimi kendisinin kurduğunu ifade etmiş ve bir tür "sosyal bilim" denilebilecek bu bilime "umran ilmi" adını vermiştir. Toplumla ilgili maddî ve manevî her konu bu ilmin sahası içine girmektedir.

İbn Haldun *Mukaddime*'de umran ilminin ilk konusu olarak insanın yaşadığı yer olması yönüyle dünya coğrafyasını ele almıştır. Döneminin coğrafya anlayışına uygun olarak dünyayı güneyden kuzeye yedi bölgeye ("yedi iklim") ayırmış, her ana bölgeyi de batıdan doğuya doğru on altı bölgeye ayırarak incelemiştir. Bu bölgelerdeki şehir,

³ İbn Haldun, *a.g.e.*, s. 3-4.

⁴ Abdüllatif Subhi Paşa, *Tekmiletü'l-İber*, İstanbul 1277/1860 (Yunan-Roma tarihi bölümü 51+9 s., İran tarihi bölümü 28+11 s.).

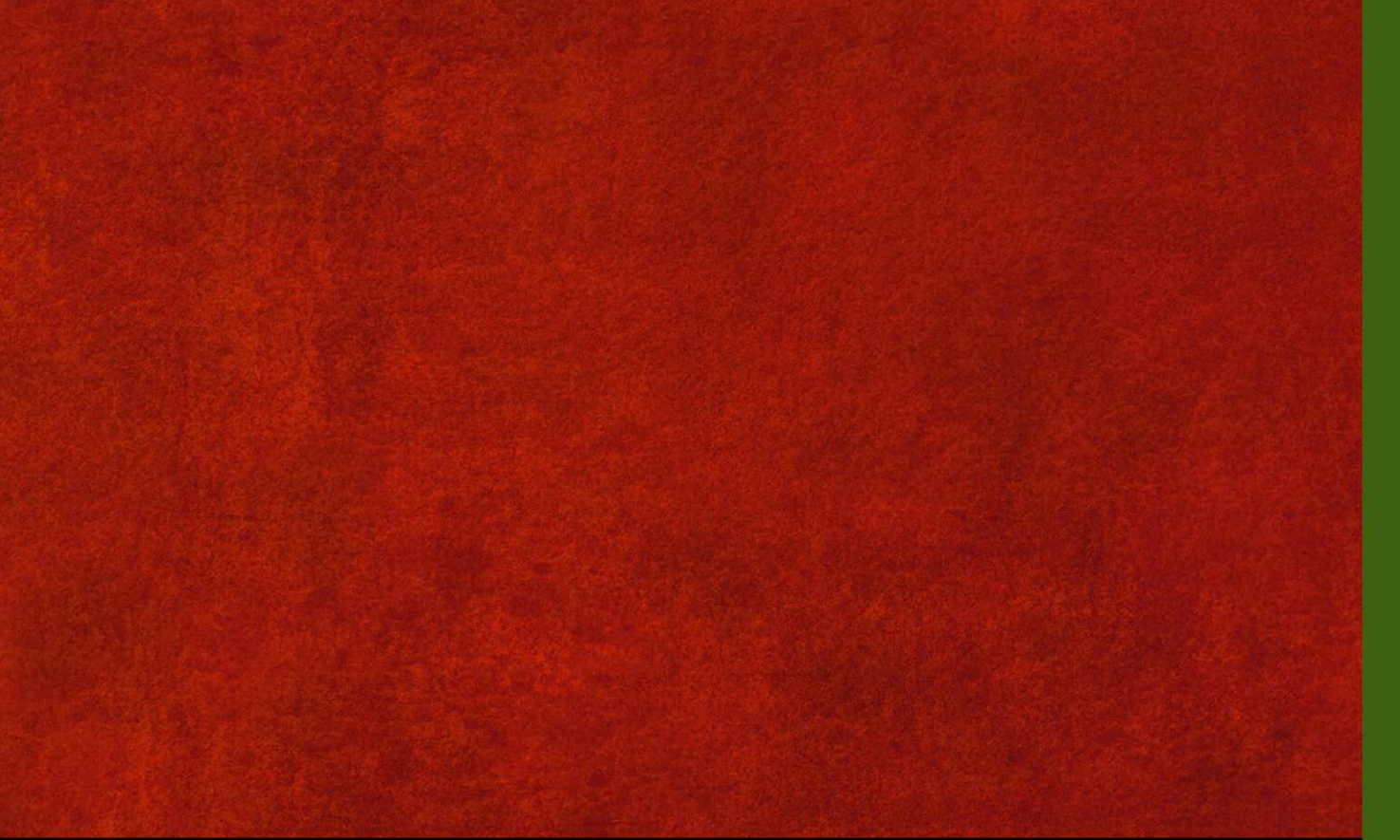
deniz, dağ ve ırmakları, insan topluluklarını anlatmıştır. Bu konuya ilave olarak iklim türlerini ve bunların insanlar üzerindeki etkilerini ele almıştır.

İkinci bölümde bedevî (şehirli olmayan) toplum tipini analiz etmiştir. İbn Haldun'a göre insan toplulukları bedevî ve hadarî (şehirli/medenî) olmak üzere iki ana tipten oluşmaktadır. Bedevî toplum tipi (kabîle, aşîret) çölde, bozkırda, dağda ve ormanda yaşayan göçebe ve köylü toplulukları içermektedir. İbn Haldun bedevî toplulukların baskıcı olmayan yönetim biçimlerini, kendine yeten basit ekonomilerini, samimiyete dayanan dinî ve ahlâkî yapılarını, şehirli toplumlardan farkları olarak vurgulamıştır. Bedevî topluluklar hayat tarzlarının bir sonucu olarak güçlü bir dayanışma duygusuna ("asabiyet") sahiptir. İbn Haldun'a göre bu topluluklar, asabiyet gücü sayesinde tarih boyunca pek çok devlet kurmuş ya da kurulmasında ve yükselmesinde önemli roller oynamışlardır. İbn Haldun bu bölümde bir kabilenin hangi şartlarda devlet kurabileceğini de işlemiştir.

Üçüncü bölümde, önceki konunun devamı olarak devlet ("mülk") konusunu tahlil etmiş, bu çerçevede devletin niteliğini, kuruluş şartlarını, geçirdiği aşamaları (kuruluş, yükseliş, gerileme ve yıkılma) ele almıştır. İbn Haldun özellikle İslâm devletlerinin kurumsal yapısını tarihî gelişim aşamalarıyla birlikte incelemiş, hilâfet ve buna bağlı olarak ortaya çıkan müftülük, kadılık, muhtesiplik gibi kurumları derinlemesine tahlil etmiştir. Ardından İslâm öncesinden beri birçok devlette mevcut olan hükümdarlık, vezirlik, hâciplik, maliye, haberleşme, güvenlik, ordu ve diğer yönetim kurumlarını ele almıştır. Bu arada Hıristiyan ve Yahudi dinî kurumlara da birer başlık açarak değinmiştir.

Dördüncü bölümde şehir ve medeniyet konusu işlenmiştir. İbn Haldun'a göre şehirler, medeniyetin oluştuğu ve geliştiği yerlerdir. İbn Haldun şehirlerin hangi şartlarda kurulduğu, geliştiği, gerilediği veya ortadan kalktığı konularını şehirlerin devlet, ekonomi ve kırsal kesim ile ilişkileri bağlamında incelemiştir. Medeniyetin en önemli tezahürleri olan bilim ve sanat şehirlerde ortaya çıkar ve gelişir. İbn Haldun İslâm dini ile birlikte gelişen bilim ve sanat dallarını *Mukaddime*'nin altıncı bölümünde ayrı başlıklar altında incelemesine rağmen -döneminin genel anlayışına uygun olarak- medeniyeti farklı din ve coğrafyalara göre ayırmamıştır. Bundan dolayı onun düşünce sisteminde "İslâm medeniyeti", "Avrupa medeniyeti", "Doğu medeniyeti", "Batı medeniyeti" gibi kavramlar yer almamaktadır. Zira İbn Haldun, medeniyeti insan aklının evrensel ürünü olarak tasavvur etmiştir. İbn Haldun bu bölümde ayrıca belli başlı İslâm şehirlerinin kuruluşları ve gelişimleri hakkında önemli bilgiler vermiş ve analizler yapmıştır.

Beşinci bölüm ekonomiye ayrılmıştır. Bu bölümde geçim ve kazancın niteliği, emeğin değerinden başlayarak ekonomik faaliyet çeşitleri ele alınmış, bu çerçevede ticaret, ziraat ve çeşitli zanaatler farklı geçim yolları olarak analiz edilmiştir. *Mukaddime*'de ele alınan diğer konularda olduğu gibi ekonomi konusu da devlet, kırsal kesim ve şehir ile ilişkileri bağlamında incelenmiştir.

9 789758 740628